

КРИМІНОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ОТРИМАННЯ НЕПРАВОМІРНОЇ ВИГОДИ ЯК ПРЕДМЕТА КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ У СФЕРІ СЛУЖБОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ТА ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ, ПОВ'ЯЗАНИХ З НАДАННЯМ ПУБЛІЧНИХ ПОСЛУГ

CRIMINOLOGICAL CHARACTERISTICS OF RECEIVING UNLAWFUL BENEFIT AS THE OBJECT OF CRIMINAL OFFENSES IN THE SPHERE OF OFFICIAL AND PROFESSIONAL ACTIVITIES RELATED TO THE PROVISION OF PUBLIC SERVICES

Березняк В.С., д.ю.н., с.н.с.,
завідувач кафедри кримінального права та кримінології
Дніпровський державний університет внутрішніх справ

У статті здійснено всебічний кримінологічний аналіз отримання неправомірної вигоди як предмета кримінальних правопорушень у сфері службової та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг. Проблема корупційної злочинності в цій сфері залишається однією з найгостріших у контексті демократичного розвитку, забезпечення правопорядку, ефективного функціонування органів державної влади та місцевого самоврядування. Зокрема, увагу зосереджено на особливостях взаємодії між службовими особами та громадянами, специфіці маскуванню неправомірної вигоди, а також чинниках соціально-економічного, політичного та правового характеру, що сприяють вчиненню зазначених кримінальних правопорушень. У дослідженні висвітлено латентність цих правопорушень, їх системність, низький рівень прозорості у діяльності публічних службовців, слабкість механізмів контролю, а також недосконалість існуючих антикорупційних правових інструментів. Особливу увагу приділено періоду воєнного стану в Україні, коли зросла вразливість управлінських систем до зловживань. Аналізуються статистичні дані щодо кількості зареєстрованих кримінальних правопорушень за ст. 368 КК України, судимості за її частинами, питома вага таких діянь у загальній структурі кримінальних правопорушень, характер співучасті, а також часові та просторові параметри їх вчинення. Визначено основні тенденції: збереження стабільно низького рівня цих правопорушень у загальній структурі злочинності, зростання частки правопорушень із обтяжуючими обставинами, а також посилення фіксації тяжких корупційних діянь у 2023 році. Підкреслюється, що найчастіше одержання неправомірної вигоди відбувається у робочий час та за місцем роботи службової особи. Зроблено висновок про необхідність удосконалення правового регулювання, зокрема запровадження ефективніших механізмів виявлення, фіксації та розслідування таких правопорушень, з урахуванням змін, викликаних діджиталізацією управлінських процесів.

Ключові слова: кримінальна відповідальність, корупція, службова діяльність, публічні послуги, ст. 368 КК України, кримінологічна характеристика, статистика злочинності, форми співучасті, способи вчинення, географія злочинності.

The article provides a comprehensive criminological analysis of the receipt of unlawful benefits as the subject of criminal offenses in the field of official and professional activities related to the provision of public services. The issue of corruption-related crime in this area remains one of the most pressing challenges in the context of democratic development, ensuring the rule of law, and the effective functioning of state and local government bodies. Particular attention is paid to the specifics of interactions between officials and citizens, the methods used to disguise unlawful benefits, as well as the socio-economic, political, and legal factors that contribute to the commission of these criminal offenses. The study highlights the latent nature and systemic character of such offenses, the low level of transparency in the activities of public servants, the weakness of control mechanisms, and the imperfection of existing anti-corruption legal instruments. Special emphasis is placed on the period of martial law in Ukraine, during which the vulnerability of administrative systems to abuse has significantly increased. Statistical data are analyzed regarding the number of recorded criminal offenses under Article 368 of the Criminal Code of Ukraine, convictions under its various parts, the share of such acts in the overall structure of crime, the nature of complicity, and the temporal and spatial parameters of their commission. The main trends are identified: a consistently low proportion of these offenses in the overall crime structure, an increase in the share of offenses involving aggravating circumstances, and a rise in the detection of serious corruption crimes in 2023. It is highlighted that unlawful benefits are most often received during working hours and at the official's place of employment. The article concludes by stressing the need to improve legal regulation, particularly through the introduction of more effective mechanisms for detecting, documenting, and investigating such offenses, taking into account the changes caused by the digitalization of administrative processes.

Key words: criminal liability, corruption, official activity, public services, Article 368 of the Criminal Code of Ukraine, criminological characteristics, crime statistics, forms of complicity, methods of commission, crime geography.

Постановка проблеми. Кримінологічна характеристика отримання неправомірної вигоди як предмета кримінальних правопорушень у сфері службової та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг, є важливою та актуальною темою. Корупційні прояви у цій сфері залишаються однією з найбільших загроз для демократичного розвитку суспільства, правопорядку та ефективності функціонування державних інституцій. Особливої уваги потребують такі аспекти: характер взаємодії між службовими особами та громадянами, способи маскуванню неправомірної вигоди, а також соціально-економічні та правові чинники, що сприяють вчиненню цих правопорушень.

Часто останні мають латентний характер, оскільки відсутність потерпілих та складність фіксації правопорушення ускладнюють їх викриття. Аналіз показників таких злочинів свідчить про системний характер проблеми, особливо в умовах низької прозорості діяльності публічних

службовців, слабого контролю та недосконалості правових інструментів протидії.

Крім того, значна кількість таких правопорушень спостерігається у сфері надання публічних послуг, де службові особи мають значний вплив на прийняття рішень. В умовах розширення електронних сервісів та діджиталізації адміністративних процедур залишається високий ризик зловживання владою навіть в умовах воєнного стану.

Таким чином, виникає необхідність у комплексному вивченні проблеми, яка охоплює як правовий, так і соціально-економічний контексти. Результати таких досліджень мають стати основою для розробки ефективних механізмів запобігання та протидії корупції у сфері службової діяльності та надання публічних послуг.

Аналіз останніх досліджень. Проблема отримання неправомірної вигоди як предмета кримінальних правопо-

рушень активно досліджується в Україні у контексті запобігання корупції. Останні наукові праці приділяють увагу кримінологічним характеристикам, правовим аспектам, а також соціальним та економічним чинникам, що впливають на поширення цього явища. Дослідники аналізують як правозастосовну практику, так і профілактичні заходи боротьби з корупцією. Особливу увагу приділено їх латентності, способам вчинення та вдосконаленню законодавчого регулювання. Серед найбільш ґрунтовних праць слід звернути увагу на імена таких авторів: Бусол О. Ю., Волянська О. В., Голіна В. В., Григор'єв Р. Г., Дудоров О. О., Закалюк А. П., Лисько Т. Д., Лук'янець Д. М., Мельник М. І., Мельничук Т. В., Олійник Д. О., Осика І. М., Сердюк О. В., Хавронюк М. І. та інші.

Метою написання статті є проведення комплексного кримінологічного аналізу отримання неправомірної вигоди як предмета кримінальних правопорушень у сфері службової та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг.

Виклад основного матеріалу. З метою формування кримінологічної характеристики слід здійснити аналіз кількісних і якісних показників злочинності. Вбачається, що для формування уявлення про поширеність злочинності за фактом вчинення кримінальних правопорушень, передбачених ст. 368 КК України [1], слід провести аналіз низки показників для кримінологічної характеристики, а саме: рівень, динаміка, структура, географія.

Так, для аналізу першого показника слід використати статистичні дані Генеральної прокуратури України [2]. На основі поданої статистичної інформації викладеної у табл. 1 можна зробити висновки про те, що частка таких діянь у загальній кількості зареєстрованих кримінальних правопорушень залишалася невеликою, проте її динаміка свідчить про певні тенденції.

У 2019 році кількість кримінальних правопорушень передбачених ст. 368 КК України становила 1744 випадки, що відповідало 0,39% від усіх зареєстрованих кримінальних правопорушень. У 2020 році цей показник дещо зріс до 1607 випадків (0,45%). У 2021 році частка таких кримінальних правопорушень досягла найвищого рівня за аналізований період – 0,48% (1556 випадків).

Значне зниження кількості кримінальних правопорушень спостерігалось у 2022 році, коли зареєстрували лише 988 випадків (0,27% від загальної кількості). Це можна пояснити впливом воєнного стану, що значно змінила діяльність правоохоронних органів і суспільний контекст.

У 2023 році ситуація дещо стабілізувалася: було зафіксовано 1403 випадки кримінальних правопорушень за ст. 368 КК України, що становило 0,30% від загальної кількості кримінальних правопорушень. Це свідчить про поступове повернення до довоєнного рівня активності у межах виявлення кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаних з наданням публічних послуг. Таким чином, рівень досліджуваної злочинності залишається стабільно низьким (менше 1% від усіх кримінальних правопорушень). Найбільший спад спостерігався у 2022 році, проте у 2023 році є ознаки часткового відновлення цього показника.

Дослідження чисельності осіб, засуджених за вчинення кримінальних правопорушень, передбачених ст. 368 КК України, викликає певні складнощі, оскільки у звітах правоохоронних органів інформація про такі показники часто не розкриваються. Однак, аналізуючи статистику судимості, надану Державною судовою адміністрацією України (далі – ДСА України), можна зробити певні висновки [3].

Табл. 1 Співвідношення усіх облікованих кримінальних правопорушень та кримінальних правопорушень за ст. 368 КК України

У період з 2019 по 2023 роки кількість осіб, засуджених за ст. 368 КК України, виглядає наступним чином:

У 2019 році: засуджено 127 осіб за ч. 1, 2 особи за ч. 2 та 10 осіб за ч. 3.

У 2020 році: кількість засуджених становила 74 особи за ч. 1 та 7 осіб за ч. 3.

У 2021 році: за ч. 1 засуджено 89 осіб, а за ч. 3 – 10 осіб.

У 2022 році: кількість засуджених склала 57 осіб за ч. 1, 1 особу за ч. 2 та 7 осіб за ч. 3.

У 2023 році: за ч. 1 – 77 осіб, за ч. 3 – 7 осіб, а за ч. 4 – 2 особи, а за ч. 5 – 6 осіб.

Загальна чисельність осіб, засуджених за ст. 368 КК України у 2019–2023 роках, становить 476 осіб.

Аналіз чисельності осіб, засуджених за частинами ст. 368 КК України, дозволяє простежити особливості розподілу кримінальних правопорушень за різними ступенями тяжкості. Протягом 2019–2023 років переважна більшість засуджених припадала на ч. 1 ст. 368 КК України, яка стосується отримання неправомірної вигоди без обтяжуючих обставин.

У 2019 році за ч. 1 було засуджено 91,37% від загальної кількості осіб, за ч. 2 – 1,44%, а за ч. 3 – 7,19%. У наступному році, 2020, частка засуджених за ч. 1 становила 91,36%, а за ч. 3 – 8,64%, що вказує на поступове збільшення кількості справ із обтяжуючими обставинами.

У 2021 році ситуація залишилася схожою: за ч. 1 було засуджено 89,90%, а за ч. 3 – 10,10%. Це свідчить про стабільно високий рівень кримінальних правопорушень, що підпадають під ч. 1, з одночасним невеликим зростанням частки кримінальних правопорушень із обтяжуючими обставинами.

У 2022 році частка за ч. 1 знизилася до 87,69%, тоді як за ч. 2 було засуджено 1,54%, а за ч. 3 – 10,77%. Такий розподіл може свідчити про підвищену увагу до більш складних випадків вчинення досліджуваного кримінального правопорушення.

Найбільш показовими є дані за 2023 рік, коли частка за ч. 1 зменшилася до 83,70%, тоді як за ч. 3 засуджено 7,61%, за ч. 4 – 2,17%, а за ч. 5 – 6,52%. Це свідчить про активізацію розслідувань і притягнення до відповідальності за більш тяжкі корупційні прояви, які передбачають суворіші санкції.

Загалом, аналіз демонструє, що більшість засуджених протягом 2019–2023 років припадає на ч. 1 ст. 368, але з кожним роком спостерігається збільшення частки кримінальних правопорушень із обтяжуючими обставинами, що свідчить про поступове посилення боротьби з корупцією в Україні.

Однак наведені вище проаналізовані дані є неповними щодо кількості виявлених осіб, які вчинили кримінальні правопорушення, передбачені ст. 368 КК України. Частина кримінальних проваджень направляється до суду без

урахування тих, що були закриті на стадії досудового розслідування, перекваліфіковані на менш тяжкі кримінальні правопорушення у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг та незаконно віднесені до адміністративних правопорушень.

Аналіз структури кримінальних правопорушень, передбачених ст. 368 КК України, у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг, який викладений у табл. 2, демонструє стабільність із незначними коливаннями упродовж аналізованого періоду.

У 2019 році питома вага кримінальних правопорушень за ст. 368 КК України у структурі всіх кримінальних правопорушень цієї категорії становила 8,69%, що свідчить про значну частку корупційних проявів. У 2020 році цей показник дещо знизився до 8,46%, але залишився практично на тому ж рівні. У 2021 році частка кримінальних правопорушень за цією статтею зросла до 8,49%, а у 2022 році спостерігається ще незначне зростання – 8,51%. У 2023 році відбулося суттєвіше підвищення, і питома вага таких кримінальних правопорушень досягла 9,47%, що є найвищим показником за весь період.

Таким чином, аналіз демонструє, що кримінальні правопорушення у період з 2019 по 2023 роки, передбачені ст. 368 КК України, стабільно складають значну частку кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності – 8,71%, з тенденцією до невеликого зростання в останні роки. У 2023 році цей показник досягнув найвищого рівня, що може свідчити про посилення корупційних проявів або крашу фіксацію таких правопорушень.

Табл. 2 Співвідношення усіх облікованих кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг та кримінальних правопорушень за ст. 368 КК України

Перейдемо до аналізу кримінально-правових показників структури досліджуваного кримінального правопорушення, а саме: співучасті, місця, часу, способу вчинення та ін.

Дослідження співучасті проводилося з використанням статистичної інформації ДСА України [3]. Ці дані свідчать, що протягом аналізованого періоду 5,25% усіх кримінальних правопорушень за ст. 368 КК України вчинені у складі групи осіб, а 1,68% – були вчинені організованими групами.

При цьому частка кримінальних правопорушень, які мали груповий характер, за аналізований період становить 3,1%. Це підтверджують дані викладені у табл. 3:

Однак, попри такі факти, не зафіксовано жодного випадку засудження особи, яка вчинила досліджуване кримінальне правопорушення у складі злочинної організації, що свідчить про складність доведення таких кримінальних правопорушень.

Таким чином, переважають кримінальні правопорушення, вчинені у складі групи, що є типовою формою вчинення кримінальних правопорушень у сфері службової

діяльності та професійної діяльності, пов'язаних з наданням публічних послуг. При цьому організовані групи залишаються значущими, але менш поширеними. Такі дії передбачають розподіл ролей між учасниками, наприклад, у схемах отримання неправомірної вигоди. Однак випадки, коли кримінальні правопорушення вчиняються організованими групами з чіткою ієрархією та складними схемами, є нечастими.

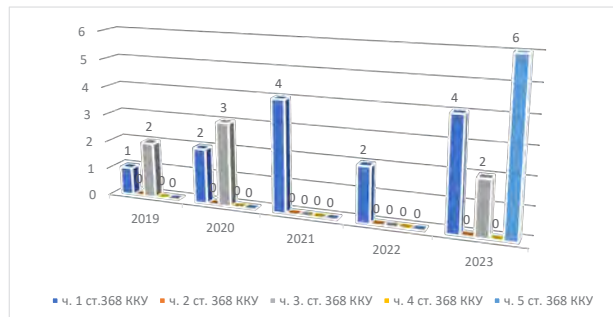

Табл. 3 Кількість засуджених осіб з яких вчинили кримінальне правопорушення передбачене ст. 368 КК України у співучасті

Це означає, що кримінальні правопорушення у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг в Україні здебільшого мають індивідуальний характер, а складніші форми протиправної діяльності виявляються значно рідше [4, с. 209].

До основних причин низької частки організованих кримінальних правопорушень належать:

1. Складність розслідування. Для притягнення до відповідальності таких осіб необхідно встановити не лише сам факт вчинення кримінального правопорушення, а й чітку структуру групи, наявність ієрархії та тривалу діяльність. Це вимагає значної кількості ресурсів і часу.

2. Латентний характер. Організовані групи, що займаються вчиненням кримінальних правопорушень пов'язаних з корупцією, часто діють у прихованій формі, використовуючи складні схеми, що робить їх важкодоступними для правоохоронців.

Місце вчинення кримінальних правопорушень, передбачених ст. 368 КК України має свої характерні риси. Зазвичай такі кримінальні правопорушення відбуваються за місцем роботи службової особи, тобто за адресою розташування державного органу, установи або організації, де працює винний.

Час вчинення кримінального правопорушення, а саме момент прийняття пропозиції, обіцянки чи одержання неправомірної вигоди, є важливим показником, що має значення для аналізу та запобігання такими правопорушеннями. Найчастіше такі діяння вчиняються в робочі години державних органів чи установ, зазвичай у період з 9:00 до 17:00, що пояснюється специфікою діяльності службових осіб.

Способи вчинення кримінальних правопорушень, передбачених ст. 368 КК України, мають значний кримінологічний інтерес, адже вони відображають рівень підготовленості та досвід корупційної діяльності. У науковій літературі виділяють два основних способи вчинення таких кримінальних правопорушень: простий і завуальований.

Простий спосіб полягає у безпосередньому одержанні неправомірної вигоди. Це може відбуватися через пряме вручення службовій особі грошових коштів чи інших цінностей. Також можливий варіант передачі вигоди через посередників або близьких родичів винного.

Завуальований спосіб передбачає маскування кримінального правопорушення під зовні законну діяльність. Неправомірна вигода в такому разі може бути оформлена

у вигляді виплат, отримання заробітної плати, надання кредитів, укладення договорів купівлі-продажу чи інших правочинів, що мають вигляд правомірних операцій.

Дослідження кримінальних проваджень за ст. 368 КК України свідчать, що переважна більшість кримінальних правопорушень вчиняється простим способом, проте викриття останніх нерідко пов'язане з труднощами [5]. Складність полягає у доведенні факту прийняття пропозиції, обіцянки чи отримання неправомірної вигоди.

Аналіз способів отримання неправомірної вигоди показав таку структуру:

1. Одержання вигоди особисто в руки від вигододавця є найпоширенішим варіантом.

2. У багатьох випадках вигода передається у задалегідь обумовленому місці, що створює додаткові можливості для маскування кримінальних правопорушень.

3. Рідше використовуються банківські картки третіх осіб для переказу неправомірної вигоди.

4. Ще менш поширеним є переказ коштів безпосередньо на банківську картку особи яка вчиняє кримінальне правопорушення.

5. Іноді неправомірна вигода надається шляхом поповнення благодійних рахунків, що створює видимість легальної діяльності.

6. Передача вигоди через третіх осіб, які здійснюють різноманітні маніпуляції, також зустрічається, але значно рідше.

7. Інші способи, хоча і є поодинокими, також мають місце, що свідчить про різноманітність підходів, які використовуються для реалізації корупційних намірів.

Окремо слід звернути увагу на географію, як ще один якісний показник, який потребує дослідження. Станом на 2023 рік найбільша кількість кримінальних правопорушень, облікованих за ст. 368 КК України, прослідковувався в м. Києві (336), Одеській (124), Львівській (87), Харківській (85), Київській (83) та Дніпропетровській (82) областях. Найменша кількість прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою фіксується у Миколаївській (29), Полтавській (28),

Чернігівській (23), Тернопільській (23), Житомирській (22) та Хмельницькій (18) областях [6]. Розподіл зазначених кримінальних правопорушень пов'язаний із тим, що в столиці України, місті Києві, сконцентровано більшість державних органів виконавчої влади, які є ключовими для функціонування країни. Окрім цього, значна частка державних службовців працює в органах державної влади та місцевого самоврядування у центральних і східних регіонах України, де розташовані великі адміністративні центри та інфраструктури. Така концентрація посадовців та установ створює більшу ймовірність виникнення корупційних намірів у цих регіонах, що зумовлює їх нерівномірний розподіл. Окремо слід врахувати, що на територіях, які тимчасово окуповані або перебувають у зоні активних бойових дій, фіксація та облік кримінальних правопорушень, зокрема за ст. 368 КК України, є ускладненими. Це стосується таких регіонів, як Донецька, Луганська, Запорізька та Херсонська області, де через такі умови відсутні належні умови для роботи правоохоронних органів. У таких регіонах фактична кількість правопорушень може бути вищою, ніж офіційно зареєстровано, через складність доступу до інформації та контроль окупаційної влади.

Висновки. Аналіз кримінологічної характеристики отримання неправомірної вигоди, передбаченої ст. 368 КК України, дозволяє зробити кілька ключових висновків. Незважаючи на стабільно низький рівень таких правопорушень у загальній структурі злочинності, їхня латентність, складність виявлення та доведення залишаються значними проблемами.

Розподіл кримінальних правопорушень за регіонами свідчить про концентрацію таких правопорушень у місцях розташування державних органів і великої кількості службовців, зокрема у столиці України та центральних регіонах. Складні умови на тимчасово окупованих територіях також впливають на реальну статистику злочинності.

Ключові тенденції динаміки, структури, способів та місць їх вчинення дозволяють глибше зрозуміти механізми їх поширення та вдосконалювати механізми запобігання й протидії корупції.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05 квітня 2001 року, No 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>.
2. Офіс Генерального прокурора. URL: <https://new.gp.gov.ua/ua/posts/statistika>
3. Судова статистика Державної судової адміністрації України про засуджених осіб. URL: https://court.gov.ua/inshe/sudova_statystyka/
4. Людвік В. Д. Стаття 366-1 КК України «Декларування недостовірної інформації»: корупційний злочин чи злочин, пов'язаний з корупцією? Дискусійні питання застосування антикорупційного законодавства: матер. Міжнар. наук.-практ. конф. 2019. С. 209-212.
5. Шаблюстий В. В. Дискусійні питання притягнення до кримінальної та адміністративної відповідальності за вчинення корупційних та пов'язаних із корупцією правопорушень. Дискусійні питання застосування антикорупційного законодавства: матер. Міжнар. наук.-практ. конф. 15 листопада 2019 року, м. Дніпро, ДДУВС Дніпро: Дніпроп. держ. унт внутр. справ, 2019. С. 49-52.
6. CrimeDataLab – швидкий огляд статистичних даних щодо протидії окремим кримінальним правопорушенням. URL: https://ioyfgl-nikolay-karchevskiy.shinyapps.io/ukraine3_0/